

## JEYN OSTINNING “AQL VA TUYG’U” (SENSE AND SENSIBILITY) ROMANIDA AYOL PROTAGONISTLARNING MUSTAQILLIKKA INTILISHI

<https://doi.org/10.70728/phil.v05.i05.059>

Xaydarova Dilbar Ixtiyorovna  
ORCID: 0009-0009-1292-5477  
Buxoro davlat universiteti

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada Jeyn Ostinning «Sense and Sensibility» (1811) romanidagi Elinor Deshvud va Marianna Deshvud ayol qahramonlari misolida XIX asr boshidagi ingliz jamiyatida ayollarning ijtimoiy-iqtisodiy mustaqillikka intilishi masalasi tahlil etiladi. Tadqiqotda feministik adabiy tanqid, tarixiy-madaniy kontekstualizatsiya va gender tadqiqotlari metodologiyalaridan foydalanilgan. Maqolada Ostin qanday qilib «aql» (sense) va «his-tuyg’u» (sensibility) dikotomiyasi orqali o’z davrining patriarxal tuzumiga tanqidiy munosabat bildirganini ko’rsatib berish maqsad qilingan. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, roman shunchaki romantik voqea bayon etib qolmasdan, ayollarning mulkiy huquqlari, nikoh instituti va shaxsiy erkinlik masalalarini ko’rib chiqiladi.

**Kalit so’zlar:** Jeyn Ostin, ayol mustaqilligi, feministik tanqid, gender, «Sense and Sensibility», nikoh instituti, patriarxal jamiyat, Elinor Deshvud, Marianna Deshvud

## THE DESIRE FOR INDEPENDENCE OF FEMALE PROTAGONISTS IN JANE AUSTIN’S NOVEL “SENSE AND SENSIBILITY”

Khaydarova Dilbar Ikhtiyorovna  
ORCID: 0009-0009-1292-5477  
Bukhara State University

**Abstract:** This article analyses the pursuit of social and economic independence by women protagonists Elinor Dashwood and Marianne Dashwood in Jane Austen’s novel “Sense and Sensibility” (1811), within the context of early nineteenth-century English patriarchal society. The study employs feminist literary criticism and gender studies as methodological frameworks. The article demonstrates how Austen, through the dichotomy of «sense» and «sensibility», articulates a nuanced critique of the prevailing patriarchal order. The findings suggest that the novel transcends its

romantic plot to foreground questions of women's property rights, the institution of marriage, and individual liberty.

**Keywords:** Jane Austen, female independence, feminist criticism, gender, Sense and Sensibility, institution of marriage, patriarchal society, Elinor Dashwood, Marianne Dashwood

## 1. KIRISH

Jeyn Ostin (1775-1817) ingliz adabiyotining eng yetakchi namoyandalaridan biri bo'lib, uning asarlari hozirgi kunga qadar dunyo adabiyotshunosligida keng o'rganilmoqda. Uning 1811-yilda nashr etilgan «Sense and Sensibility» romani nafaqat romantik syujet tuzilishi, balki o'z davrining ijtimoiy tanqidi nuqtai nazaridan ham alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu roman ingliz jamiyatidagi ayollarning moddiy va huquqiy ahvoli, ularning ijtimoiy mavqei va mustaqillikka bo'lgan intilishlarini chuqur tahlil qiladi.

Mazkur maqolada «Sense and Sensibility» romanining ikki bosh qahramoni Elinor va Marianna Deshvud obrazlari feministik adabiy tanqid metodologiyasi asosida ko'rib chiqiladi. Tadqiqotning asosiy muammosi shundan iboratki, Ostin o'z ijodi orqali XIX asr boshidagi patriarxal jamiyatda ayollarning qanday strategiyalar vositasida o'z shaxsiyatini saqlab qolishga va ma'lum darajada mustaqillikka erishishga harakat qilganini namoyish etgan.

Tadqiqotning dolzarbligi zamonaviy gender tadqiqotlari va feministik adabiyotshunoslik doirasida Ostin merosini qayta o'rganish zarurati bilan belgilanadi [2; 3; 13]. O'zbek adabiyotshunosligida G'arb mumtoz adabiyoti, jumladan, XIX asr ingliz ayol yozuvchilari ijodi yetarli darajada tadqiq etilmagan bo'lib, ushbu maqola shu boshlang'ich yo'nalishga hissa qo'shishni maqsad qiladi.

## 2. ADABIYOTLAR SHARHI VA METODOLOGIYA

Jeyn Ostin ijodiga feministik yondashuv XX asrning 70-yillaridan kuchaydi. S. Gilbert va S. Gubarning «The Madwoman in the Attic» (1979) asari Ostin romanlaridagi ayol obrazlarini patriarxal tizimga qarshilik ko'rsatishning ramziy shakli sifatida talqin qildi [2]. K. Jonsonning «Jane Austen: Women, Politics and the Novel» (1988) asari esa Ostinning siyosiy pozitsiyasini, xususan, uning konservativ va radikal g'oyalar o'rtasidagi muvozanatni tahlil qildi [3].

M. Puvi «The Proper Lady and the Woman Writer» (1984) asarida Ostin ijodining «yopiq» (covert) feministik xarakter kasb etganini, ya'ni muallif o'z zamoni uchun keskin bo'lgan fikrlarni nazokat bilan parda ortida yashirganini ko'rsatib berdi [4]. J. Todd «Sensibility: An Introduction» (1986) da his-tuyg'u (sensibility) atamasining XVIII-XIX asr ingliz adabiyotidagi funksiyasini va bu kontseptsianing ayollar taqdiri bilan bog'liqligini tadqiq etdi [5]. Zamonaviy tadqiqotlardan E. Toshertning «Mary Wollstonecraft and Jane Austen: Feminisms and Romances»

(2005) asari Ostin va Vulstonkraft feministik an'analari o'rtasidagi murakkab munosabatlarni tahlil qildi [10]. D. Looser «The Making of Jane Austen» (2017) va H. Kelly «Jane Austen, the Secret Radical» (2016) asarlarida Ostin merosining XX-XXI asrlarda qanday qabul qilingani va uning radikalligi yangi yondashuvlarda ko'rib chiqilgan [13; 14].

Rus adabiyotshunosligida Ostin ijodi E. Geniyeva va N. Demurova kabi olimlarning ishlarida o'rganilgan. Geniyeva o'zining «Чудо Джейн Остин» (2002) maqolasida Ostin dunyosini sirsiz, ammo tuyg'ular va xatolarga to'la oddiy odamlar dunyosi sifatida tavsiflaydi [11]. Demurovaning 1967-yilda «Литературные памятники» seriyasidagi sharhi rus o'quvchisi uchun Ostin ijodining birinchi jiddiy ilmiy tahlili hisoblanadi [12].

Ushbu tadqiqotda quyidagi metodologik yondashuvlar qo'llanilgan: (1) feministik adabiy tanqid (Anglo-Amerika maktabi, asosan Gilbert-Gubar va Jonson an'anasi) matn ichida gender munosabatlarini va patriarxal kodlarni aniqlash; (2) tarixiy-madaniy kontekstualizatsiya - asar yozilgan davrning huquqiy va ijtimoiy tizimini hisobga olish; (3) qiyosiy tahlil - ikkala protagonistning xulq-atvori, tanlovlari va taqdirini solishtirib o'rganish.

### 3. ASOSIY TAHLIL

#### 3.1. XIX asr ingliz jamiyatida ayollarning huquqiy holati

Romanni to'g'ri anglash uchun uni o'sha davr ijtimoiy-huquqiy kontekstida o'rganish zarur. XIX asr boshida common law ga ko'ra, turmush qurgan ayol barcha mulkiy huquqlarini erining ixtiyoriga topshirishi shart edi, bu coverture huquqiy doktrinasi deb ataladi [9, p. 41]. Turmushga chiqmagan ayollar, xususan o'rta tabaqaga mansub oila qizlari, nikohdan tashqarida moddiy jihatdan to'liq mustaqil bo'lish imkoniyatidan amalda mahrum edilar.

Roman Deshvud xonadonining meros masalasi bilan boshlanadi. Janob Genri Deshvud (Mr. Henry Dashwood) Norlend mulkining qonuniy merosxo'ri amakisining vasiyatiga ko'ra mulkka egalik qiladi. Biroq amakining vasiyati bo'yicha mulk «erkak chiziq» orqali Genrining birinchi nikohidan tug'ilgan o'g'li Jonga va Jonning kichkina o'g'li Garriga o'tib ketishi shart edi. Genri Deshvud bevaqt vafot etgach, uning ikkinchi rafiqasi va uchta qizi Elinor, Marianna va Margaret atigi yetti ming funt sterlingga ega bo'lib qoladi. Bu holat o'sha davr jamiyatidagi ayollarning iqtisodiy zaifligini yorqin aks ettiradi.

Romanning birinchi bobida bu vaziyat shunday tasvirlanadi:

*“The whole was tied up for the benefit of this child... Their mother had nothing, and their father only seven thousand pounds in his own disposal”* (1-bob) [1, p. 3].

Ushbu lavha Deshvud ayollarining huquqiy jihatdan himoyaga muhtojligini ochiq ko'rsatadi: mulk ayollar qo'lidan tortib olinadi, ular shunchaki erkakning xayrixohligiga tayanib qoladi. Bu yerda muhim huquqiy masala bor: Jon Deshvud

singillarning o'gay akasi emas, balki ularning otalari Genrining birinchi nikohidan tug'ilgan to'ng'ich o'g'li, ya'ni ularning ota bir, ona boshqa akasi (half-brother) hisoblanadi. Shunga qaramay, Jon ham, uning xasis xotini Fanni ham otaning so'nggi iltimosini bajarmaydi va singillariga deyarli yordam bermaydi.

Elinor va Marianna uchun nikoh shunchaki romantik tanlov emas - bu ijtimoiy va moddiy barqarorlikka erishishning yagona qonuniy yo'li edi. Aynan mana shu ijtimoiy haqiqat romanning dramatik ziddiyatini vujudga keltiradi: qahramonlar bir tomondan shaxsiy his-tuyg'ulari, ikkinchi tomondan ijtimoiy majburiyatlar o'rtasida qoladi [3, p. 49].

### 3.2. Elinor Dashvud: aql ramzi

Elinor Deshvud romanning aqliy ustunligini ifodalovchi qahramoni sifatida tasvirlangan. U his-tuyg'ularini boshqarishda yuqori darajadagi nazoratni namoyish etadi, bu uning mustaqil fikrlovchi shaxs sifatidagi portretini yaratadi. Feministik adabiyotshunoslar Elinorning «aql» sifatida ramziylashtirilishini turli yo'sinda talqin qiladilar: ba'zilar buni neokonservativ pozitsiya deb tanqid qilsa [3, p. 51], boshqalar uni hayotiy vaziyatlarga moslashuvchi pragmatik feminizm namunasi deb baholaydi [4, p. 184].

*"She had an excellent heart; - her disposition was affectionate, and her feelings were strong; but she knew how to govern them: it was a knowledge which her mother had yet to learn; and which one of her sisters had resolved never to be taught"* (1-bob) [1, p. 6].

Ostin Elinorni birinchi bobdayoq boshqalardan ajratib qo'yadi: u his-tuyg'usiz emas, aksincha, his-tuyg'ularini boshqara oladigan shaxs. Bu farq jamiyatda omon qolishning strategiyasi.

Edvard Ferrarsga bo'lgan sevgisida Elinor og'ir sinovdan o'tadi: u Edvardning Lyusi Stilga sirli tarzda unashtirilganini bilib, bu og'riqli sirni o'zidagi mas'uliyat tuyg'usi hamda boshqalarga yuk bo'lmaslik istagi tufayli yashiradi. Bu xatti-harakat Elinorning shaxsiy ruhiy mustaqilligini ko'rsatadi, u jamiyat kutgan «yig'lab dod soluvchi sentimental ayol» rolini emas, balki o'zining ongli tanloviga asoslanib harakat qiladi [2, p. 157].

Elinorning yana bir muhim xususiyati u oila ichida amalda erkakka xos bo'lgan qaror qabul qiluvchi rolini egallaydi. U moddiy masalalarni, ijtimoiy aloqalarni va oilaviy inqirozlarni boshqaradi. Bu holat Ostin tomonidan tasodifiy emas: romandagi erkak figuralar (Jon Deshvud, Villoughbi, Robert Ferrars) ko'pincha axloqiy zaiflik yoki beparvolik belgisi ostida ko'rsatilsa, Elinor ulardan barcha jihatdan ustun turadi [3, p. 56].

### 3.3. Marianna Deshvud: his-tuyg'u timsoli

Marianna Deshvud an'anaviy «his-tuyg'u» ramzi sifatida taqdim etilsa-da, uni shunchaki passiv romantik qiz deb baholash xatodir. Mariannaning his-tuyg'ularini

ochiq namoyon qilishi ham bir shakldagi qarshilik: u o'z davrining «xushmuomala» (decorum) me'yorlariga ongli ravishda qarshi turadi [5, p. 137].

*"Marianne's abilities were, in many respects, quite equal to Elinor's. She was sensible and clever; but eager in every thing; her sorrows, her joys, could have no moderation"* (1-bob) [1, p. 6].

Shuni ta'kidlash kerakki, Ostin Mariannani aqlsiz yoki nochor deb tasvirlamaydi. U Elinor bilan intellektual jihatdan teng darajada ko'rsatiladi - bu o'sha davr uchun muhim pozitsiya.

*"It is not time or opportunity that is to determine intimacy; - it is disposition alone. Seven years would be insufficient to make some people acquainted with each other, and seven days are more than enough for others"* (12-bob) [1, p. 56].

Bu iqtibosda Mariannaning qat'iy mustaqil pozitsiyasi ko'rinadi: u jamiyatning «muloyimlik» va «asta-sekin tanishish» me'yorlarini rad etadi, aksincha, sentimental nafosatning niqobi ostida yashiringan ochiq e'tiroz shakli hisoblanadi.

Villoughbi bilan kechgan munosabat Mariannani jiddiy inqirozga olib boradi. Bu inqirozni uning dunyoqarashi sinovi sifatida talqin qilish mumkin. Ostin Mariannaning og'ir kasallikdan so'ng qayta tiklanishini oddiy «xato»sini anglash deb emas, balki uning ijtimoiy reallik bilan murosaga kelishi va shu bilan birga, o'zini saqlab qolish strategiyasini topishi sifatida tasvirlaydi. Sog'aygandan keyin Marianna Elinorga shunday deydi:

*"I cannot express my own abhorrence of myself. Whenever I looked towards the past, I saw some duty neglected, or some failing indulged. Every body seemed injured by me"* (46-bob) [1, p. 311].

Bu lahza Mariannaning o'z xatolarini anglashi va emotsional yetuklikka yo'l olishining boshlanishidir. Mariannaning polkovnik Brendon bilan nikohini ayrim tanqidchilar murosasiz kapitulyatsiya deb talqin qiladi [9, p. 134], biroq zamonaviy feministik tahlil bu tanlovni Mariannaning his-tuyg'u bilan aqlni uyg'unlashtirish orqali erishgan yangi darajadagi shaxsiy yetuklik sifatida talqin etadi [10, p. 102-105]. Brendon Mariannaga yuqoridan qaramaydigan, uning intellektini hurmat qiladigan sherikdir.

### 3.4. Nikoh instituti: murosa yohud mustaqillikka yo'l

Roman oxirida ikkala protagonist ham turmushga chiqadi. Bu holat ko'p o'quvchilar tomonidan ayollar mustaqilligining ijtimoiy talablar oldida mag'lubiyati sifatida qabul qilingan. Biroq zamonaviy feministik qarash bu xulosani murakkablashtiradi [3, p. 71]. Ostin uchun nikoh shunchaki «xotin bo'lish» emas - u nikohning sifatini, juftlardagi tengsizlik yoki tenglikni aniq belgilab beradi.

Elinor Edvard Ferrarsga turmushga chiqadi. Edvard tug'ilishi va kelib chiqishi bo'yicha past tabaqaga mansub emas, aksincha, u boy oilaning to'ng'ich o'g'li. Biroq onasi Mrs. Ferrars Edvardning Lyusi Stil bilan yashirin unashtirilganidan

g'azablanib, uni meros huquqidan mahrum qiladi va katta boyligini kichik o'g'li Robertga o'tkazadi. Shunday qilib, Edvard pul jihatidan oddiy ruhoniya aylanadi. Elinorning tanlovi boy bo'lmagan, lekin axloqan munosib erkakni jamiyat kutgan tanlovdan yuqoriroq qo'yish uning shaxsiy qadriyatlari asosidagi mustaqil qaroridir [3, p. 72]. Xuddi shunday, Marianna ham Villoughbidek ko'zni qamashtiruvchi, ammo axloqsiz erkak o'rniga Brendonni tanlaydi.

Ostin bu romanda «yaxshi nikoh» modelini taklif etadi: sevgi asosidagi, intellektual tenglikka qurilgan va ayolning shaxsiyatini yo'q qilmaydigan sheriklik. Bu model o'sha davr uchun progressiv pozitsiya edi [4, p. 195]. Shu ma'noda, nikoh mustaqillikning yo'qolishi emas, balki uning yangi shaklini anglatadi.

#### 4. XULOSA

Ushbu tadqiqot shuni ko'rsatadiki, «Sense and Sensibility» romani Jeyn Ostinning o'z davri jamiyatiga yo'naltirilgan nozik, ammo jiddiy feministik suhbatining badiiy ifodasidir. Elinor va Marianna obrazlari orqali muallif ayollarning mustaqillikka erishish yo'llarini: aql nazorati va his-tuyg'u erkinligini qarama-qarshi qo'ymaydi, balki ularni uyg'unlashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Roman shuni ta'kidlaydiki, ayolning mustaqilligi faqat iqtisodiy erkinlik emas - bu, avvalo, shaxsiy qadriyatlar asosida tanlov qila olish qobiliyatidir. Ostin uchun chinakam erkinlik jamiyat kutgan rol bo'yicha ayollik emas, balki o'z ongi va qadriyatlariga sodiq bo'lib yashashdir.

#### Foydalanilgan adabiyotlar

1. Austen J. Sense and Sensibility. - London: Thomas Egerton, Military Library, 1811. - 320 p. (Reprint ed.: Oxford World's Classics, 2008. - 400 p.)
2. Gilbert S. M., Gubar S. The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination. - New Haven: Yale University Press, 1979. - 719 p.
3. Johnson C. L. Jane Austen: Women, Politics and the Novel. - Chicago: University of Chicago Press, 1988. - 224 p.
4. Poovey M. The Proper Lady and the Woman Writer: Ideology as Style in the Works of Mary Wollstonecraft, Mary Shelley, and Jane Austen. - Chicago: University of Chicago Press, 1984. - 287 p.
5. Todd J. Sensibility: An Introduction. - London: Methuen, 1986. - 169 p.
6. Kaplan D. Jane Austen Among Women. - Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1992. - 264 p.
7. Tanner T. Jane Austen. - Cambridge, MA: Harvard University Press, 1986. - 291 p.
8. Fergus J. Jane Austen: A Literary Life. - London: Macmillan, 1991. - 218 p.

9. Armstrong N. *Desire and Domestic Fiction: A Political History of the Novel.* - New York; Oxford: Oxford University Press, 1987. - 304 p.
10. Tauchert A. *Mary Wollstonecraft and Jane Austen: Feminisms and Romances.* - Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005. - 256 p.
11. Гениева Е. Ю. Чудо Джейн Остен // Остен Дж. Леди Сьюзен; Уотсоны; Сэндитон: романы. - М.: Текст, 2002. - С. 5-32.
12. Демурова Н. М. О Джейн Остен // Остен Дж. Гордость и предубеждение / Пер. И. С. Маршака. - М.: Наука, 1967. - (Серия «Литературные памятники»). - С. 535-581.
13. Looser D. *The Making of Jane Austen.* - Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2017. - 304 p.
14. Kelly H. *Jane Austen, the Secret Radical.* - London: Icon Books, 2016. - 320 p.